
НАУКОВІ ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(477)(=162.1)

ГЕТЬМАНЧУК М.П.

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ ПРО ПРИМУСОВУ РЕПАТРІАЦІЮ РАДЯНСЬКИХ ГРОМАДЯН ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Куницький М.П. Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор): Монографія. – Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2007. – 248 с.

Друга світова війна не тільки спричинила численні людські жертви, але й порушила усталене життя мільйонів людей в усьому світі. Серед її жертв – сотні тисяч емігрантів, полонених, остарбайтерів, переміщених осіб, більшість з яких після закінчення війни потрапили в розряд репатріантів. За Ялтинською угодою, в лютому 1945 р., а це було зроблено за наполяганням радянської сторони, репатріації підлягали всі без винятку радянські громадяни, які були такими на момент початку Великої Вітчизняної війни. На кінець війни їх кількість сягала 4 755 948 громадян, яких необхідно було повернути в СРСР. Зрозумілим було й те, що більшість з них не виявляли бажання повертатися. Тому це й стало предметом дослідження та назвою рецензованої монографії М.П. Куницького.

Актуальність дослідження та його “український вектор” обумовлені висвітленням тих аспектів проблеми, які тривалий час залишалися поза увагою

Гетьманчук Микола Петрович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів.

науковців: 1) через Українську РСР спрямовувався основний потік репатріантів, оскільки республіка займала найзручніше географічне становище щодо їх транспортування; 2) Українська РСР мала порівняно кращі ресурси для утримання репатріантів і потребувала великої кількості дешевих робочих рук; 3) існуючий дефіцит залізничних вагонів утруднював перевезення одразу великої кількості репатріантів углиб СРСР; 4) серед репатріантів питомо вага українців була найбільшою. Оскільки у вітчизняній історіографії немає наукових праць, які б повною мірою висвітлювали перебіг репатріації, то вказана монографія є однією з перших на шляху дослідження цієї складної проблеми.

Існуючі наукові праці початку 90-х років ХХ – початку ХІХ століття носять достатньо суперечливий, а часто й протилежний характер, висвітлюють проблему лише дотично, поверхово та епізодично. Тому для встановлення об'єктивної картини репатріації автором було використано чималу кількість архівних документів, переважна більшість з яких уперше вводиться у науковий обіг. Фонди Центрального державного архіву органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державних архівів Волинської та Рівненської областей, які використані для написання монографії, допомогли у деталях відтворити процес репатріації: 1) умови створення та функціонування перевірко-фільтраційних таборів для репатріантів; 2) механізми і методи фільтрації; 3) умови побутового і трудового влаштування репатріантів, які пройшли фільтрацію; 4) особливості роботи збірно-пересильних пунктів; 5) фінансові звіти, пов'язані з проведенням репатріації; 6) систему примусового працевлаштування репатріантів; 7) листи і скарги репатрійованих громадян та членів їх сімей; 8) діяльність репатріаційних радянських місій на території окупації союзників; 9) політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні (с. 16–25; 30–55; 56–115).

Ознайомлення із монографією лише засвідчує її безумовну наукову новизну. Її структура включає

вступ, п'ять розділів, іменний покажчик і список використаних джерел і літератури. Варто зазначити, що вона вирізняється чіткістю, продуманістю і логікою. Аналіз структури монографії засвідчує, що основне змістовне навантаження несуть другий (“Проблема репатріації в планах союзних держав”) та четвертий (“Діяльність репатріаційних місій на територіях західноєвропейських країн”) розділи (с. 68–117; 140–157). Саме в них розкриваються особливості та сутність проблеми примусової репатріації. Особлива увага автора в них звертається на перебіг репатріації, діяльність радянських репатріаційних місій на територіях зон окупації в Австрії та Німеччині, ставлення союзників до примусового характеру репатріації радянських громадян, юридично-правову базу репатріаційних процесів. У монографії доведено, що угоди СРСР із США, Великобританією, Францією, Бельгією 1945 р. передбачали, що всі радянські громадяни, звільнені військами англо-американських союзників, підлягають поверненню до СРСР, навіть якщо вони того не бажають.

Велике зацікавлення у контексті досліджуваної проблеми викликає третій розділ (“Створення та функціонування таборів для переміщених осіб у західних окупаційних зонах”). У центрі уваги даного розділу постають українці, які війною були викинуті з рідної землі і в результаті боротьби з радянськими репатріаційними органами вибороли право самостійно вирішувати власну долю. Кількість українських біженців, які перебували у західних окупаційних зонах і відмовилися повертатися в СРСР, визнаються автором у кількості 250 тис. осіб (с. 118). Звертається увага й на те, що табори для переміщення осіб пройшли весь цикл відтворення мікросупільств – зародження, функціонування та припинення існування. Автором показано, що такі табори стали центрами громадського, культурного і політичного життя українських переміщених осіб (с. 118–139).

Особливістю монографічного дослідження відзначається і п'ятий розділ, оскільки він є першою науковою спробою відслідкувати долю репатріантів після того, як вони пройшли перевірку та фільтрацію

“Доля репатріантів після повернення в СРСР”). На підставі аналізу документів автор приходять до висновку, що СРСР намагався повернути максимально можливу частину своїх вчорашніх громадян. Однак замість того, щоб доправити маси людей (репатріантів) до кордону СРСР і відпустити до домівок, до сімей, радянські репатріаційні органи піддавали хворих, знесилених і зневірених людей тривалим принизливим перевіркам, які не кожен був здатний витримати з психологічно-морального боку і з точки зору так званої благонадійності. Автором показано, що радянські перевірконо-фільтраційні табори здебільшого не відповідали навіть рівню концентраційних таборів нацистської Німеччини значно гіршими умовами утримання, антисанітарією, голодним існуванням, а для деякого стали в'язницею на довгі місяці. Проходили роки, перш ніж репатрійовані особи могли переїхати до своїх родин і домівок. Крім того, радянські власті навішували на репатріантів образливі ярлики неблагонадійних, з якими важко було здобути вищу освіту, працювати в державних і партійних структурах. Більшості репатріантів довелося розпочинати своє життя практично не маючи абсолютно нічого, навіть предметів першої необхідності, а декому з них не судилося повернутися до своїх домівок взагалі (с. 158–185).

У висновках монографії зроблено вдалу спробу узагальнити основні результати дослідження: 1) СРСР намагався повернути усіх без винятку своїх громадян, попри бажання частини з них залишитися на Заході; 2) небажання радянських громадян повертатися в СРСР розглядалося радянським керівництвом як злочин і завдавало відчутного удару по радянській ідеології; 3) у ході репатріації СРСР і союзники допускали грубі порушення міжнародних угод; 4) примусовість репатріації сприймалася союзними державами далеко неоднозначно; 5) Радянський Союз здійснював погано організоване і недостатньо забезпечене переміщення великої маси людей, розцінюючи репатріантів як злочинців; 6) значна частина репатріантів не витримувала процедури перевірки репатріаційно-фільтраційних комісій і у

кращому випадку направлялися жити і працювати у місця, віддалені від їх родин, на важку фізичну роботу, без урахування кваліфікації і бажань самих репатріантів; 7) більшість репатріантів тривалий час носили принизливе тавро “колишній полонений”, “репатріант”, “неблагонадійний”; 8) примусової репатріації в СРСР уникли 600 тис. радянських громадян, з яких 250 тис. були українцями (с. 186–189).

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що монографія М.П. Куницького є актуальною як з науково-пізнавальної, так і з практичної точки зору. Основні положення та висновки монографії, багатий фактологічний матеріал можуть бути використані науковцями, викладачами вузів, аспірантами та студентами, всіма, хто цікавиться проблемами історії України.

© М.Гетьманчук, 2009

Надійшла до редколегії 15.01.2009.